

ПАЛІЙЧУК А.Л.
(Волинський нац. ун-т)

РИТОРИЧНІ ПИТАННЯ І РИТОРИЧНІ ТВЕРДЖЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ НАРАТИВНОГО КОДУ ІНТИМІЗАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

The article “Rhetorical Questions and Rhetorical Statements as Elements of the Narrative Code of Intimisation” defines all the types of rhetorical questions, demonstrates their pragmatic meaning and analyzes the influence of the syntactic transposition on the intimisation of the narrative.

Key words: narrative code, intimisation, syntactic transposition, rhetorical question, rhetorical statement.

В межах семіотичної парадигми художній текст та його частини сприймають як знаки, що мають свій план вираження і план змісту. Як будь-які знаки, вони реалізують свій план змісту лише в межах певного коду, що дозволяє розглядати художній твір як систему кодів. Наративний код визначає перспективу та хронологію твору, граматичні форми та позицію наратора. Саме цей код моделює авторський світ художнього твору з орієнтацією на читача. Р.Барт визначає коди як асоціативні поля, надтекстову організацію значень, певні типи уже баченого, уже читаного, уже зробленого [Барт 1999, с. 455-456]. На думку М.П. Кочергана код – це «спосіб запису повідомлення» [Кочерган 1999, с. 15].

Наративний код інтимізації є надтекстовою організацією значень, що виражає авторську стратегію естетичного, духовного зближення із читачем, відтворює ефект їх безпосереднього спілкування за допомогою ряду різнорівневих вербальних прийомів та засобів. А безпосереднє спілкування, у свою чергу, веде до скорочення дистанції між адресатом і адресантом, що сприяє інтимізації наративу.

Об'єктом дослідження є наративний код інтимізації, предметом – транспозиція одного мовленнєвого акту в інший. Мета нашої статті – продемонструвати інтимізуючі властивості риторичного запитання та риторичного твердження у авторському наративі. Завдання полягає у виявленні синтаксичних та стилістичних особливостей риторичних питань та риторичних тверджень як засобів скорочення наративної дистанції між автором і читачем.

Термін «транспозиція» у загальному лінгвістичному значенні позначає явища використання однієї мовної форми чи одиниці в функції іншої. Вперше теорію транспозиції розробив Шарль Баллі [Баллі 1961], пізніше цією проблемою під «зонтиковим» терміном «трансляція» займався О. Єсперсен [Єсперсен 2002].

В межах стилістично-функціонального дослідження наративу, під транспозицією розуміємо використання синтаксичних структур у нехарактерних чи денотативних значеннях і з додатковими конотаціями. Оскільки комунікативний смисл непрямих мовленнєвих актів, до яких відносимо риторичні запитання і риторичні твердження, виводиться не із [змісту](#)

(значення) пропозиції, а із засобів мовленнєвого коду, вжитих у конкретних контекстах, особливу увагу приділяємо перлокуції як наслідку впливу *іллокутивного* акту на конкретного адресата чи аудиторію.

Риторичним фігурам і прийомам як засобам підсилення виразності присвячено ряд досліджень в області лінгвістики [Деминова 2002; Катаева 2002]. Так, у сучасній риторичній літературі, риторичне питання (далі Р.П.) характеризується як ефективна фігура діалогізації монологічного мовлення, що слугує для смислового і емоційного виділення його смислових центрів, для формування емоційно-оцінного відношення адресата до предмету мовлення, а також для інтенсифікації перлокутивного ефекту. Аналогічний підхід до визначення Р.П. розкрито в американському тлумачному словнику: *Rhetorical question, a question asked, as in oratory or writing, only for rhetorical effect, to emphasize a point, introduce a topic, etc., no answer being expected* [Webster's New Online Dictionary].

Таким чином, під риторичним питанням ми розуміємо фігуру мовлення, що додає питальної форми твердженню або запереченню з метою створення стилістичного ефекту безпосереднього авторсько-читацького спілкування, підвищення емоційного тону висловлювання, акцентування уваги читача і як наслідок, призводить до скорочення нарративної дистанції між автором і читачем, що сприяє інтимізації.

Найпростішу типологію риторичних запитань можна здійснити на основі типів питальних речень у англійській мові. Усі вони – загальні, спеціальні, альтернативні та розділові - можуть бути формами риторичного запитання. Іноді риторичні запитання мають також форму еліптичних речень. Стверджувальні риторичні запитання реалізують негативний констатив, тоді як заперечувальні риторичні запитання є формою реалізації стверджувального констативу.

Однією з найбільш розповсюджених форм Р.П. є різновиди загального запитання як в стверджувальній, так і в заперечній формі.

The gentleman who announced that the world was an oyster which he with his sword would open made a larger hit than he deserved. It is not difficult to open an oyster with a sword. But did you ever notice anyone try to open the terrestrial bivalve with a typewriter? Like to wait for a dozen raw opened that way? [O. Henry 1995, с. 51].

Автор починає з алюзії (посилання на В. Шекспіра), іронізуючи над сформульованою ним істиною, що за століття вже стала популярною серед читачів. І відразу ж ставить перше риторичне запитання - *But did you ever notice anyone try to open the terrestrial bivalve with a typewriter?* Таким чином, він переманює читача на свою сторону, використовуючи ще й особовий займенники *you* - один з найпотужніших елементів нарративного коду інтимізації. Далі, з метою переконання, наратор пропонує ще одну транспозицію декларативу в еліптичне риторичне питання, навіть не змінюючи його граматичної форми, лише семантичну - *Like to wait for a dozen raw opened that way?* Автор звертається до своєї аудиторії напряму, влучно сформульованим запитанням змушуючи її повністю підтримати його бачення

розглянутого, прийняти його розуміння висловлювання / твору. Транспозиція насичує це питання іронією і навіть сарказмом. Прямий порядок слів свідчить про те, що той, хто запитує, здогадується, якою може бути відповідь, а еліпс створює ефект спонтанності і безпосередності мовлення.

Форма спеціального запитання є також характерною для Р.П. і в межах нашого дослідження – найчастотнішою (80% запитань із загального корпусу прикладів - 60 риторичних запитань, вжитих у авторському наративі в коротких оповіданнях). У залежності від питального слова, що стоїть на початку речення, можна виділити підтипи займенникових Р.П. Їх розповсюдженими підтипами є запитання до підмета (*who-question*, *what-question*); питання з займенником *why* (*why-question*). Спільною функцією усіх риторичних питань, беззаперечно, є інтимізація наративного коду, але в той же час кожне риторичне питання, у залежності від свого підтипу, має свої специфічні прагматичні функції – уточнення, пояснення, переконання, нагадування, наголошення.

The liquorice was an extravagance – almost a carouse – but what is life without pleasures? [O. Henry 1995, с. 62].

Риторичне запитання, сформульоване автором, містить загальновідоме твердження, що життя без насолоди немає сенсу. Оскільки пряма адресація відсутня, досягається скорочення наративної дистанції між автором і максимальною кількістю читачів.

For ten seconds let us regard with discreet scrutiny some inconsequential object in the other direction. Eight dollars a week or a million a year--what is the difference? A mathematician or a wit would give you the wrong answer. The magi brought valuable gifts, but that was not among them. This dark assertion will be illuminated later on. [O. Henry 1995, с. 4]

Зазвичай задля створення ситуації інтимізації автор використовує відразу декілька різнорівневих засобів вербалізації інтимізації у наративному коді твору. Зокрема, в останньому прикладі, риторичному питанню - *what is the difference?* передує імператив із інклюзивним солідаризуючим займенником *us* (*let us regard*). Автор також застосовує суб'єктивну модальність, оцінку та навіть майбутній час, обіцяючи читачу підтвердження свого бачення подій. Він максимально наближує текст до усної розповіді, тобто прямого, безпосереднього спілкування із читачем.

Why go and look for life when it was going on all around you if you had eyes to see and waited long enough? [Stuart Cloete 1995, с. 20].

Автор акцентує їх увагу на розповіді, наперед очікуючи розуміння.

He reached out his arms for it, all his senses for the time confused and commingled. How could one be peremptorily called by an odour? Surely it must have been a sound. But was it not the sound that had touched, that had caressed him. [50 Great Stories 1971, с. 78].

Використаний у запитанні займенник *one* передбачає максимально можливу аудиторію адресатів-«співучасників». Зазвичай риторичне запитання не передбачає відповіді, у цьому прикладі автор все ж дає її у наступному еліптичному реченні, що можна розцінювати як ознаку умовної «усності» в тексті, особливо в межах авторського мовлення - *surely it must have been a sound*

з метою підсилення здійсненого риторичним запитанням ефекту переконання, додаючи суб'єктивної модальності твердженню і максимально інтимізуючи наратив.

Ознака залежності-незалежності від контексту також слугує за основу типології контекстно-залежних і контекстно-незалежних риторичних запитань. Більшість Р.П. зазвичай оформлюються так, що їх риторичність не є контекстно-обумовленою і очевидна за межами тексту / контексту, тобто визначається синтаксичною структурою і / чи його внутрішньою семантикою.

Такі Р.П. містять у собі повідомлення загальновідомого факту, що базується на законах природи, загальнолюдських цінностях, загальному устрої і нормах поведінки у соціумі. Беззаперечність таких суджень для всіх представників певного соціуму робить їх універсальною правдою в межах цього суспільства.

Наприклад, уже згадуване нами запитання - *but what is life without pleasures?*

Р.П. можуть також містити твердження, які мовець сприймає як універсальну правду, але вони насправді є суб'єктивними, бо передають виключно авторську позицію, засновану на його індивідуальному світобаченні, що містить відношення мовця до життя, його сприйняття світу, наприклад, *how could one be peremptorily called by an odour?* Риторичність вільна від контексту і у випадку, коли Р.П. є поширеним, інформаційно-повноцінним, аргументованими висловлюванням. Такі Р.П. засновані на повноті інформаційної структури - *eight dollars a week or a million a year - what is the difference?* Особливе місце серед Р.П., риторичність яких не залежить від контексту, займають так звані риторичні кліше. Під риторичними кліше ми розуміємо групу запитальних по формі речень, які часто використовуються в значенні Р.П. Риторичність питань цієї групи обумовлена високою частотою використання певних лексико-синтаксичних конструкцій, фразеологізмів, прислів'їв та приказок. Риторичні питання з запитальним займенником *what, why* часто виступають у якості кліше риторичних конструкцій, що передають непотрібність дії чи інформації.

Риторичне питання є непрямим мовленнєвим актом і для реалізації його семантико-прагматичного змісту в певних випадках потрібен контекст.

Риторичність контекстно-залежних Р.П. може розкриватися на фоні контексту різного об'єму. Контекст, який актуалізує значення запитання може бути мінімальним: у об'ємі одного речення, декількох висловлювань. Іноді риторичність розкривається на тлі всього твору. Такі Р.П., як правило, зустрічаються в сильних позиціях твору, до яких відноситься заголовок, початок і кінець художнього твору, а також початок і кінець глави, розділу чи будь-якої іншої формально виділеної частини роману, повісті, оповідання. Нерідко контекст, що розкриває прагматичне значення Р.П., виходить за рамки твору, в якому воно використовується, тобто для розуміння того чи іншого висловлювання необхідні фонові знання - історичних ситуацій, історично значущих особистостей, традицій і національних особливостей країни, що є

місцем дії твору [Касевич 1990, с. 8-26], моральних ідеалів часу, автора, а то й просто елементів оповіді.

You wake up `most any man you know in the middle of the night and ask him quick to tell you the number of bones in the human skeleton exclusively of the teeth, or what percentage of the vote of the Nebraska Legislature overrules a veto. Will he tell you? Try him and see [50 Great Stories 1971, с. 106]

Автор відразу інтимізує наратив особовим займенником *you*, і перед тим як задати Р.П., створює контекст задля того щоб відповідь уже сформувалася в голові читача наперед, ще до моменту самого риторичного запитання. Завершуючи думку, він імперативно звертається до адресата ще раз, втретє переконуючи його у своїй правоті.

Досить часто задля інтимізації авторського наративу використовується ще одна форма прагматичної транспозиції – риторичне твердження, що постає у формі емоційного окличного або спонукального речення. Головним семантико-стилістичним завданням такого прийому є передача авторських емоцій, відношень, переживань та емпатичне забарвлення ситуації.

A lover may sigh, but he must not puff. To the train of Momus are the fat men remanded. In vain beats the faithfulest heart above the 52-inch belt. Avaunt, Hoover! [O. Henry 1995, с. 18].

Зазвичай такі риторичні твердження є або співпадають / наслідують по формі прислів'я, приказки, загальновідомі правила чи цитати. Вони виходять за межі оточуючого їх контексту, апелюють до беззаперечних загальних, фонових знань читача. У цьому прикладі автор ще і збагачує ситуацію інтимізації емоційною оцінкою, котру передають прислівник та прикметник найвищої ступені порівняння – *vain, faithfulest* та за допомогою вигуку, що суттєво спрощує, унеформалює попередні роздуми. Для особливого виділення уривку із загального тіла тексту він також застосовує інверсію - *to the train of Momus are the fat men remanded* – рідкісний і дієвий спосіб акцентування уваги адресата.

Наступне риторичне твердження взагалі стало відомим афоризмом, і окрім універсальності, влучності його смислу, велику роль у цьому відіграла синтаксична форма-імітація прислів'я.

When one loves ones art no service seems too hard. That is our premise. This story shall draw a conclusion from it, and show at the same time that the premise is incorrect. That will be a new logic, and a feat in story-telling somewhat older than the Great Wall of China. [O. Henry 1995, с. 21]

Починаючи з відомої і автору, і читачу істини, яка їх відразу ж об'єднує - *When one loves ones art no service seems too hard*, автор продовжує інтимізувати оповідь через інклюзивний займенник *our* і прямий авторський коментар, пояснення читачу, що далі відбуватиметься із якою метою. Читач відразу в курсі, він знає чого очікувати від сюжету.

But deep below our freckles and hay-coloured hair the unhandsomest of us dream of a prince or a princess, not vicarious, but coming to us alone. [50 Great Stories 1971, с. 83]

Таке риторичне твердження посеред авторського наративу, засноване на семантичному протиставленні *the unhandsomest - a prince or a princess*, об'єднує

автора із читачами інклюзивним займенником *us* і універсальною очевидністю стверджуваного.

For she had received no letter from Walter in two weeks, and the next item on the bill of fare was dandelions- dandelions with some egg – but bother the egg! – dandelions with whose golden blooms Walter had crowned her his queen of love and future bride - dandelions, the harbingers of spring, her sorrow`s crown of sorrow – reminder of her happiest days. Madam, I dare you smile until you suffer this test : let the Marechal Niel roses that Percy brought you on the night you gave him your heart be served as a salad with French dressing before your eyes at a Schu lenberg table d`hote. Had Juliet so seen her love tokens dishonored the sooner would she have sought the lethean herbs of the good apothecary. But what a witch is Spring! [O. Henry 1995, с. 54]

У цьому прикладі окличне риторичне твердження завершує цілий ряд елементів наративного коду інтимізації (пряма апеляція – імператив *but bother the egg!*, звертання *Madam*, знову імперативи із особовими інтимізуючими займенниками), виступаючи своєрідною емоційною розрядкою як автора, так і його читача. Контекст твору дозволяє зрозуміти, що весну можна частково звинуватити в неприємностях головної героїні, її душевних стражданнях, тому емоції автора, а разом з ним і читачів, оформлено у окличне, емоційне, риторичне речення - *But what a witch is Spring!*

She had her lunches in the department-store restaurant at a cost of sixty cents for the week; dinners were \$1.05. The evening papers – show me a New Yorker going without his daily paper! – came to six cents; and two Sunday papers – one for the personal column and the other to read – were ten cents. The total amount to \$4.76. Now, one has to buy clothes, and – . [O. Henry 1995, с. 63]

Автор оформлює тут риторичне твердження окличним імперативом *show me a New Yorker going without his daily paper!*, хоча таким чином напряду повідомляє читача, що нью-йоркця без газети не зустрінеш. Він вступає в діалог із аудиторією, пропонує їй переконливі аргументи, і врешті обриває розмову еліптичним реченням, максимально відтворюючи таким чином умови усної міжособистісної комунікації.

Отже, риторичні питання та твердження є характерною рисою авторських роздумів, і відіграють важливу роль у емпатичній презентації авторської позиції, авторського Я. Вони суб'єктивно, по-авторськи, акцентують увагу читачів на моментах історії, що розповідається, активізують їх увагу, оживляють текст, максимально наближуючи його до усного мовлення, а отже, прямого спілкування між адресантом та адресатом. Більше того, риторичні питання, як і риторичні твердження, здатні пробуджувати в читачах відчуття ініціативи, створюючи умови для спільних із автором роздумів, творчості, скорочуючи наративну дистанцію між ними, що, безсумнівно, дозволяє нам віднести їх до активних засобів наративного коду інтимізації.

Література

Балли Ш. Французская стилистика. - М.,1961. Барт Р. Фрагменты речи влюбленного. – М.: Ad Marginem, 1999. – 472 с. Деминова М. А. Синтаксические

приемы диалогичности в публицистических текстах В. М. Шукшина: Риторический аспект : Дис. канд. филол. наук: 10.02.01 Барнаул, 2002. *Есперсен О.* Философия грамматики / О. Есперсен. – 2-изд., стер.; пер. с англ., общ. ред. и предисл. *Б.А. Ильина*. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 408 с. *Касевич В. Б.* Семантика. Синтаксис. Морфология // Касевич В. Б. Труды по языкознанию. Т.1 – СПб, 2006. *Катаева О. Ф.* Риторические функции перифраза в газетном тексте: На материале англоязычной прессы : диссертация кандидата филологических наук : 10.02.04.- Москва, 2002.- 152 с. *Кочерган М.П.* Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Видавничий центр Академія, 1999. – 288 с. *Webster`s Online Dictionary* <http://www.websters-online-dictionary.org/rh/rhetorical.html>.

Джерела ілюстративного матеріалу

Cloete Stuart Congo Song // Boston: Houghton Mifflin Company, - 1995, - 399 p.
Henry O. 100 Selected Stories chosen by Sapper // Wordsworth Editions Limited. – 1995. – 735 p.
 50 Great Short Stories edited by Milton Crane // Bantam Books. – 1971. – 464 p.

ПЕТРЕНКО С.В.

(*Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ІНТЕРВ'Ю ЯК ЖАНРУ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

The article highlights the peculiarities of the communicative strategies realization in the interview as a critical genre of modern media discourse. The choice of communicative strategies and tactics depends on the extralinguistic factors, addresser and addressee, and communicative goal.

Key words: *interview, media discourse, communicative strategies, communicative tactics, communicative goal.*

Прагматизація лінгвістики, її загальний рух до пошуку зв'язків між будовою мовленнєвих утворень і компонентами ситуації спілкування, перш за все суб'єктами комунікації, їхніми інтенціями, когнітивними, психічними, соціальними, ментальними та іншими характеристиками зумовило зацікавлення сучасних дослідників проблемами мовленнєвих жанрів.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом дослідників до механізмів особистісної взаємодії, які забезпечують ефективність спілкування (досягнення комунікантами комунікативних цілей), а також зростання інтересу лінгвістів до аналізу діалогічних форм дискурсу.

Особливості діалогічної взаємодії комунікантів у ході інтерв'ю отримують найповніше та адекватне відображення при аналізі комунікативних стратегій, тобто сукупності комунікативних дій, які спрямовані на досягнення загальних комунікативних цілей.